

A beográdi színházak az évad kezdetén

Ivan Ivanji

Az új belgrádi színházi idény első hónapja nem hozott színpadi csúcsteljesítményt. Egy hazai darab balsikeréről számolhat be s egy nem mindennapos vendégszereplésről: egy öreg költő jelent meg a közönség előtt a színházi szerző és a krónikás köntösében; végül: arról a kísérletről, hogy szakítsunk az ünnepi dátumokon rendezett díszülések megszokott módszereivel.

Az évadnak nem is kell feltétlenül nagy előadásokkal kezdődnie, s ha figyelembe vesszük, hogy nemcsak az abszolút siker érdekes — ki is tudná megmondani, mi az, ami a színházban abszolút? — nem túlzás, ha megállapítjuk, hogy egy hónappal a kapunyitás után a főváros színház-kedvelő közönségének máris volt min vitakoznia, elégedetlenkednie, a jószándékúak pedig szívből örülhettek néhány színházi eseménynek.

A Narodno pozorište elhatározta, hogy jubileummá avatja alapításának kilencvenedik esztendejét. Nem egészen világos, miért éppen a kilencvenedik évfordulót ünneplik. Enyhén szólva, szokatlan dolog. Talán túlsúlyba jutott az a vélemény, hogy fel kell hívni a figyelmet e tiszteletreméltó színház múltjára, hogy már kilenc évtizeddel ezelőtt is rendszeresen adott előadásokat, s már ekkor a szerb kultúra, a

szerb irodalom egyik központja volt. A jubiláris esztendő megnyitó előadására azonban olyan színdarabot tűztek műsorra, amely kérdéssé teszi az imént feltételezett szándékot.

A Dorćolski poslovi fél évszázaddal ezelőtt — amikor megszületett — esetleg fájó búcsúzkodás lehetett a letűnő múlttól, a céltalan tivornyázásoktól, a bohémesditől. Nehéz megmondani, mit érezhetett az ötven év előtti közönség e színdarab láttán, amelyet Ilija Stanojević, ez a klasszikus bohém színész írt. A színpadon dorbézolás, részeg nő-tárogatás folyik. Drámái történésnek se híre se hamva. Minden akörül forog, hogy lóvátegyék Naskót, az uzsorásti Nasko amolyan Shylocki, vagy még inkább Kir Janja típus. — de csak látszólag. Ilija Stanojević bácsinak nem volt ereje arra, hogy vért töltsön hősébe. A színdarab szerint Nasko voltaképpen jóindulatú fukar, csak fecseg a takarékoságról, valójában boldog boldogtalant megvendégel. Az hogy egy egész városrész népe bolondját járattja vele, s embertelenül, rútul becsapják, nagyszerű alkalom a színdarabírónak drámái fordulatra. Az író azonban a szeleburdi és ellenszenves fiatal emberek pártjára áll, akik az öregember romlására törnek. a néző pedig, aki a vértelen párbeszédek bizonytalan fonalán kíséri figyelemmel

az eseményeket, kellemetlenül érzi magát, akarva, nem akarva fölháborodik az író ellen, és alig tudja túrtöztetni magát. A színdarab szerencséjére, az író olyan szerencsétlenül szövi a cselekményt, hogy ez nem is jut túlságosan előtérbe. Az előadás nagy része azzal telik el, hogy — cél és ok nélkül — emberek járnak le s föl a színpadon, isznak, lármáznak, csoportosulnak. Az égvilágon semmivel sem lehet megmagyarázni, miért akar a színdarab regényes, sőt bánatos színezetet adni a belgrádi utca e ritka jeleneteinek, amelyekhez hasonlóktól néha még ma is menekülnünk kell és amelyek a milícia hatáskörébe tartoznak. Egyáltalán, van-e valaki, aki ezt a letűnt világot siratja?

A meglehetősen izléstelen bevezető szöveg, amelyet a közönség háta mögül hangszóró-bömből szerte a színházban, miközben a túllfüggönyön megjelenik Ilija bácsi vetített karikatúrája, elmondja, hogy ez a világ letűnt ugyan, mégis szinte bocsánatot kér a szerzőtől, hogy Belgrádban felhőkarcolókat emelkednek és Dorcól régi viskóit lerombolják. A színdarab előadásával egyáltalán nem tettek jó szolgálatot ennek az ifjabb nemzedék előtt is jóhírnevű írónak. Drámának nem dráma, színdarabnak se színdarab — ezt maguk a rendezők, Raša Plaović és Milan Djoković is elismerik, színészi teljesítményekre sem alkalmas, azt pedig amit az író mondanivalójának tekinthetünk, a mai ember minden tekintetben tagadja.

A színdarabot a Narodno pozorište legjobb együttese mutatta be, az előadás mégis műkedvelés-ként hatott. Severin Bijelić egy-egy mozdulatával, szavával igazolta, hogy jó színész, megfelelő szöveg nélkül is életteret tud magának teremteni a színpadon. Ljubinka Bobić meglepetésszerűen jól illeszkedett ebbe a környezetbe, valóságízt tudott adni epizód szerepének. Alakítása arról tanúskodik, hogy egy vele egyivású, egyműveltségű, egyérvésű együttes hajdan — talán — ilyen színjátékkal is tudott nyújtani valamit a közönségnek. Ezt a mai nemzedék föltételezheti, megérteni azonban már nem tudja.

Néhány nappal később, a Savremeno pozorište-ben is egy olyan színdarab bemutatóját láthattuk, amely ugyanabban a korban játszódik le, mint a Dorcolski poslovi. A Savremeno pozorište-től, amely a Beogradsko dramsko pozorište és a Beogradska komedija egyesüléséből jött létre, sokat várunk. Crnjanski Konak-jának a bemutatója azonban — Predrag Dinulović szavai

szerint — még nem teljesen az új színház sikere, mert próbáit — még a múlt idényben — kizárólag a Beogradsko dramsko pozorište tagjaival kezdték meg.

A Konak-ról sokat írta az újságok már akkor, amikor ez a „dráma is, komédia is” — ahogyan írta elnevezte — könyvalakban megjelent. Crnjanski igen nagy mértékben, — sokkal inkább mint bevallja —, fölhasználta a történelmi tényeket, hogy az alattomos, megbízhatatlan, csavaroseszű, cinikus, szerelme mellett mégis szenvedélyesen kitartó Aleksandar Obrenović király személye köré építse a színpadi történeteket. A Konak elsősorban könyvdráma, inkább olvasmány, mint színdarab, akár annak szánta az író, akár nem. A színházi szakemberek mégis újból és újból megpróbálkoznak azzal, hogy ilyen színdarabokat is előadjanak, így hát nincs abban semmi furcsánlínivaló, hogy Predrag Dinulović is megkísérelte színpadra vinni a Konakot, ezt a furcsa színdarabot, amelynek drámái szövevénye sokkal inkább a két főszereplő, mint az események köré fonódik.

Crnjanski éppen olyannak mutatja be Aleksandar Obrenovićot, amilyennek a történetírók, elsősorban Slobodan Jovanović ábrázolják. Crnjanski nem élt vissza azzal a lehetőséggel, amit Aleksandar királynak és a nagytrórá, kalandokban gazdagmultú Draga Mašinának, Szerbia későbbi királynéjának szerelme és észokokkal ellenkező házassága nyújtott. Nem tőlozta el ennek az állítólagos démoni asszonynak a szerepét, ellenkezőleg: háttérbe szorította Draga Mašint, a színdarab egyedüli hőse, a drámai események egyetlen tartóoszlopa Aleksandar király. Ez az Aleksandar, amilyenek Crnjanski festi, rendkívül hálás szerep minden rangbeli színésznek. A kritikások csaknem kivétel nélkül azt írták Rade Marković alakításáról, hogy túlszárnyalta az író. Nem szándékom csökkenteni e valóban tehetséges és intelligens színész alkotásának érdemét, mégis meg kell állapítanom, hogy ehhez az alakításhoz mégiscsak az író adhatott neki lehetőséget. Mert az író érdeme, hogy meg tudta rajzolni Aleksandar Obrenović alakját minden hibájával, szenvedélyével együtt, hogy ki tudta fejezni gonosz, hitvány jellemét, s mégis embert ábrázolt, nem csupán fekete színt használt, és éppen ezert komikus is meg tragikus is, hogy ez az ocsmány Aleksandar Obrenović — ennyire ocsmány. Kevés szóval, inkább a király minden tettét

körüllengő légkör érzékeltetésével indokolja meg Crnjanski, miért ilyen Aleksandar Obrenović, miért ilyen a családja, egész környezete. Hitzegő — de megvesztegethető, üres bábokkal szemben. Feleségül vesz egy rimát, hogy ne kelljen magát eladnia, ne kelljen dinasztikus érdekekből házasságot kötnie egy német hercegnővel, lényegében azért, hogy növelje apja, Milan király hitelképességét. Gyilkol, de őt is meggyilkolják. Crnjanski valóban nagy színészi alakításra adott alkalmat, és hiteles, meggyőző, élénk színekkel festette meg a századeleji obrenovicsei udvartartás levegőjét.

A színdarab szövege vontatott. Jól tette a rendező, hogy megrövidítette. Aleksandar király és Draga Mašin alakján kívül — ez utóbbit Olivera Marković játszotta sok, talán túlon túl sok bájjal — valóban nincs hálás szerep ebben a színdarabban. Ez azonban nem gátolta meg a nagy együttést, hogy teljes odaadással meg ne teremtesse a főszereplők számára szükséges légkört.

A Konak nem tartozik ugyan színházi irodalmunk remekei közé, amint Crnjanski néhány prózai és költői alkotása a maga nemében páratlan, az előadás mégis érdekes, mégis siker, helyenként valósággal izgalmas.

És nagyon jó, hogy a Dorćolski posloival egy időben került színre, szemléltette, hogy ötven évvel ezelőtt is voltak komoly problémák Belgrádban, a nagyhatalmak akkor is zilált világának határán álló végvárnak, s akkor sem csak az történt benne, hogy néhány falurossza embertelenül elbánt egy szerelmes uzorással.

Nagy érdeklődés és szokatlan pénztár előtti tolongás előzte meg Marcel Marceau-nak, korunk legnagyobb pantomimszínészének föléptét. A belgrádi közönség úgy fogadta, ahogyan egy jól beharangozott külföldi művésznek kijár. Marcel Marceau a Jugoslovensko dramsko pozorište színpadán mutatta be művészetét.

A pantomim — ahogyan Marceau élénk tárja — nagy, de indokoltan leltűnt művészet. Rendkívüli, meghökkenítő, sőt megrázó képeket tud adni az életből, Marceau pedig valóban pompás megfigyelő. Mintha azonban nem tudna már újat mondani, mintha csak azt tudná mondani, hogy: „Nézzétek, mire képes egy színész!”, képességeit azonban nem állítja új mondanivalók szolgálatába. Imitt-amott azt ismétli, amit Chaplin már elmondott néma filmjeiben, s amit egészen leegyszerűsítve a kis ember tragikomédiájának mond-

hatnánk. Igazán akkor nagy, amikor a mozdulatok és az arcjáték művészetében elképzelhetetlenül jártas színész átalakulásait adja: egyszerre, egy időben Dávid is, Góliát is. A spanyolfal egyik oldalán kicsiny, a másikon óriás. Egy kézmozdulat — és alakja a nevéstésből tragikussá magasztosodik. Valóban lépcsőn hág fel — a színpad vízszintes deszkáin mozog, mégis a lépcsőn fölfelé haladó ember teljes illúzióját kelti. Keze hol simogatás, hol pillangó, hol tolvaj. De — mindez nem egységes eszme szolgálatában áll, s így csak rendkívüli látványosság, igazán nagy művészi exhibíció marad. De két órán át csupán rendkívüli ügyességet nézni — mélyebb tartalom nélkül — fárasztó.

Szokatlanul hat színházi beszámolóban megemlékezni egy olyan előadásról, amely a szokásos értékelések szerint nem éppen ebbe a rovatba tartozik. Mégis a SKOJ negyvenedik évfordulójára eredeti módon, rendkívül ügyesen megrendezett ünnepély mindenképpen megérdemli, hogy megdícsérjük, bátornak, avantgardistának nevezzük, és Belgrád legsikerültebb októberi színpadi próbálkozásának tekintsük.

Miután az ünnepség szervezői elvetették azt a gondolatot, hogy néhány szavalatot, zeneszámot, verset és alkalmi szónoklatot iktatva a műsorba, szokványos ünnepélyt rendezzenek, megbízták Dimitrije Djurković, Mirko Miloradović és Milosav Mirković fiatal írókat illetve újságírókat, hogy okmányoknak, hirdetményeknek, kivégzett hősök leveleinek, a pártszervezetekhez intézett fölvételi kérvényeknek, körkérdéseknek és leveleknek töredékeiből állítsanak össze élénk, az alkalomnak megfelelő műsort „Az ország fiatalsága” címen. A szöveget hatalmas együttes, eddig ismeretlen nevű műkedvelők és Ljuba Tadić, Stojan Dečermić, Tamara Miletić valamint Rada Djurićin, s velük egyenrangú színészek adták elő a Szakszervezeti Otthon nagy színpadán, a szavalókórus szabályai szerint, de élénk közjátékkal fűszerezve. A zene — magányos gitár pengése vagy a rádiótelevízió nagy énekkarának zúgó hangja — mértéktartó szerénységgel a függöny mögül szűrődött ki. Dimitrije Djurković fiatal noviszádi rendező, az ünnepély művészi irányítója, tanúbizonyságát adta, hogyan lehet szerény eszközökkel is nagyot alkotni, s hogyan lehet egy jelentős politikai szervezet évfordulóját hamis pátosz nélkül, a háború utáni ünnepélyek nagy részének e fertőző betegsége nélkül megülni.